

Τίτλος: **«Έρευνα για τη Φύση και τα Αίτια του Πλούτου των Εθνών»**

Συγγραφέας: **Adam Smith (1723-1790)**

Μετάφραση/ επιμέλεια : Καλιτσουνακής Δημήτριος

Πρόλογος: Γέμτος Πέτρος

Εκδόσεις: Παπαζήσης, 1999

Γενικά.

Το βιβλίο αποτελεί μια σύνοψη του έργου του σκωτσέζου φιλόσοφου Adam Smith. Προλογίζεται από τον Πέτρο Γέμτο (πρώην Πρύτανη του Πανεπιστημίου Αθηνών), ενώ το εισαγωγικό σημείωμα και η επιμέλεια του εγχειριδίου υπογράφονται από τον αείμνηστο καθηγητή Δημ. Καλιτσουνάκη.

Στην παρούσα εργασία θα αναφερθούμε επιγραμματικά στις βασικές αρχές της κοσμοθεωρίας του Smith, όπως αυτές παρουσιάζονται στο εισαγωγικό σημείωμα. Οι αρχές αυτές, είναι απαραίτητες για να κατανοήσουμε τον τρόπο δόμησης της οικονομικής θεωρίας του. Στη συνέχεια θα καταγράψουμε τις απόψεις του, σχετικά με την εργασία, τον καταμερισμό της εργασίας, τη λειτουργία της αγοράς, το εμπόριο και την ενδεικνυόμενη οικονομική πολιτική που οφείλει να ακολουθεί το κράτος.

Κλείνοντας, θα συνοψίσουμε τις πτυχές της φιλελεύθερης θεωρίας του Smith σε θέματα όπως : το φιλελεύθερο πρότυπο διακυβέρνησης, το κοινωνικό κράτος, την αντιπροσώπευση, το ρόλο της διοίκησης και τις οικονομικές παραμέτρους της οργάνωσης του κράτους.

Οι Οικονομικές Εξελίξεις της Εποχής.

Ο Smith έζησε και μελέτησε -κυρίως- την οικονομική ζωή της Αγγλίας του δεύτερου μισού του 18^{ου} αιώνα. Την περίοδο εκείνη συντελέστηκαν μεγάλες μεταβολές στην αγγλική οικονομία.

Στη γεωργία, σημειώθηκε συστηματική και εντατική καλλιέργεια. Στη βιομηχανία, η οργάνωση και ιδίως ο καταμερισμός της εργασίας και οι διάφορες εξελίξεις της τεχνικής (τεχνολογικές καινοτομίες) οδήγησαν στη γρήγορη εξάπλωση των μεγάλων επιχειρήσεων και στον παραμερισμό της χειροτεχνίας. Στο εμπόριο οι εμποροκρατικές συνθήκες είχαν δημιουργήσει εμπορικά και αποικιακά μονοπώλια.

Τα γεγονότα αυτά καθώς και ο φυσικός θείσμος, που κατίσχυε τη περίοδο εκείνη, επέδρασαν καταλυτικά στη σύλληψη και διαμόρφωση του οικονομικού συστήματος του Smith.

Οι Βασικές Αρχές της Κοσμοθεωρίας του Smith.

Η κοσμοθεωρία του σκοτσέζου φιλόσοφου εδράζεται στην αισιόδοξη αντίληψη για τη ζωή. Ο Θεός, σύμφωνα με την αντίληψη αυτή, έπλασε τον κόσμο για την ευτυχία των ανθρώπων και η ευτυχία αυτή υλοποιείται με τους φυσικούς νόμους. Η φύση μάς κατευθύνει με τα πρωτογενή και άμεσα ένστικτα. Έτσι, οι πράξεις με τις οποίες ο άνθρωπος πραγματοποιεί το θεικό πρόγραμμα δεν έχουν ως αίτιό τους τη συνειδητή λογικότητα του ανθρώπου αλλά τις ενστικτώδεις δυνάμεις των φυσικών ορμών. Αυτές οι δυνάμεις, οδηγούν τον άνθρωπο να συμπεριφέρεται και να ενεργεί σύμφωνα με τη θεική σοφία.

Στο βαθμό, λοιπόν, που τα ορμέμφυτα¹ λειτουργούν αδέσμευτα και στο μέτρο που δεν περιορίζονται από θεσμικές παρεμβάσεις, θα οδηγήσουν ασυνείδητα στην εκπλήρωση του τελικού σκοπού, που είναι η ευτυχία του ανθρώπου.

Ο Smith απενοχοποιεί την επιδίωξη του ατομικού συμφέροντος. Θεωρεί ότι η ιδιοτέλεια (αν και εγωιστική ορμή) είναι το βασικό κίνητρο της οικονομικής δράσης και είναι αναγκαία, εφόσον περιορίζεται στα ορθά πλαίσια. Ο περιορισμός, είναι μια αυτενεργούμενη λειτουργία της ανθρώπινης φύσης. Έτσι λοιπόν, το ατομικό συμφέρον αυτοπεριορίζεται από την έμφυτη ανάγκη του ανθρώπου για επιδοκιμασία και έγκριση από τους άλλους. Ο φόβος της μομφής, η επιθυμία της εκτίμησης και η ανάγκη για επιδοκιμασία, κάνουν τον άνθρωπο να θέλει να λειτουργεί έτσι ώστε ο «απροκατάληπτος παρατηρητής» να τον συμπαθεί.

Τελικά οι έμφυτες εγωιστικές ορμές εξομαλύνονται από την έμφυτη ανάγκη για την απόσπαση της συμπάθειας του απροκατάληπτου παρατηρητή.

Μια άλλη βασική αρχή της κοσμοθεωρίας του Smith σχετίζεται με το ότι ο άνθρωπος είναι ένα ελεύθερο και κοινωνικό υποκείμενο. Αισθάνεται τη φυσική κλίση στο να συμμετέχει σε γεγονότα, συναισθήματα και πράξεις που διαδραματίζονται στο περιβάλλον του. Στην κοινωνική ανθρώπινη φύση οφείλεται ο καταμερισμός της εργασίας και σε αυτόν, κατά ένα μεγάλο μέρος, η πρόοδος και η εξέλιξη του ανθρώπου.

Οι βασικές αυτές αρχές διαπλέκονται, διευρύνονται αλλά και εμπλουτίζονται από άλλες, εμπειρικά προσλαμβανόμενες, δημιουργώντας το σκελετό του θεωρητικού οικοδομήματος της αστικής φιλελεύθερης οικονομίας ελεύθερων ανθρώπων με δικαιώματα ατομικής ιδιοκτησίας.

Περί του καταμερισμού της εργασίας.

Κατά τον Smith, ο καταμερισμός της εργασίας είναι το σπουδαιότερο από τα αίτια της αποδοτικότητας της εργασίας. Ο συγγραφέας τονίζει ότι ο καταμερισμός της εργασίας δεν είναι επίτευγμα της ανθρώπινης σοφίας, αλλά επακόλουθο της φυσικής κλίσης του ανθρώπου για ανταλλαγή. Αποτέλεσμα του καταμερισμού είναι αφενός η

¹ Ενστικτώδεις δυνάμεις – φυσικές ορμές.

ανταλλαγή των αγαθών στην αγορά και αφετέρου η επίτευξη καλύτερων οικονομικών αποτελεσμάτων (μείωση του χρόνου παραγωγής, βελτίωση της ποιότητας κ.α.).

Ο αριθμός των επιμέρους εξειδικευμένων εργασιών στις οποίες θα κατανεμηθεί η παραγωγή ενός αγαθού (δηλαδή, τα όρια του καταμερισμού της εργασίας) προσδιορίζονται:

1. από τη φύση του επαγγέλματος (Υπάρχουν επαγγέλματα όπως π.χ. του γεωργού, όπου λόγω των περιοδικών εργασιών που συντελούνται κατά τη διάρκεια του έτους -σπορά, όργωμα, θέρισμα, ψεκάσμος, κλάδεμα κ.α.- δεν είναι δυνατόν να καταμεριστούν οι εργασίες).
2. από το κεφάλαιο (Μια μικρή βιοτεχνία που απασχολεί λίγους εργαζόμενους θα επιμερίσει τις εργασίες της ανάλογα με τον αριθμό των απασχολούμενων, αντίστοιχα κάποια μεγαλύτερη, που απασχολεί περισσότερους εργαζομένους, θα επιμερίσει τις εργασίες σε περισσότερα μέρη).
3. από το μέγεθος της αγοράς (Ένας αχθοφόρος θα έχει εργασία όλο το χρόνο μόνο σε κάποια μεγάλη πόλη. Ομοίως, ο μαραγκός στο χωριό, για να έχει εργασία όλο τον χρόνο θα πρέπει να ασχολείται με οποιαδήποτε δραστηριότητα έχει να κάνει με αυτή την πρώτη ύλη (ξύλο). Έτσι, εργάζεται ως μαραγκός, ως επιπλοποιός, ως ξυλογλύπτης, ως κατασκευαστής τροχών αρότρων και αμαξιών).

Ο καταμερισμός της εργασίας επιφέρει αλματώδη αύξηση της ποσότητας της εργασίας λόγω:

1. Αυξημένης επιδεξιότητας του κάθε εργαζόμενου.
2. Εξοικονόμησης χρόνου, που χανόταν κατά την εναλλαγή της εργασίας.
3. Εφεύρεσης διαφόρων μηχανών.

Οι διαφορετικές ικανότητες (φυσικές ιδιότητες) του ανθρώπου, δεν είναι η αιτία αλλά το αποτέλεσμα του καταμερισμού της εργασίας. Η διαφοροποιημένες ικανότητες, φαίνεται να μην προέρχονται τόσο από τη φύση του κάθε ανθρώπου, όσο από το πώς έχουν διαμορφωθεί από τον τρόπο της ζωής του, από τις συνήθειες και την ανατροφή του (π.χ. σε πολύ μικρή ηλικία, <6 ετών, δεν διαφέρει κατ' ελάχιστο ένας φιλόσοφος με έναν αχθοφόρο).

Διάγραμμα 1²

Κλίση προς ανταλλαγή → **Καταμερισμός εργασίας** → **Ανάπτυξη ιδιαίτερων**

ικανοτήτων → **αποδοτικότερη εργασία** → **βελτίωση της γενικής ευημερίας**

Κατά τον Smith, η φυσική κλίση προς ανταλλαγή δεν εκδηλώνεται χωρίς την ύπαρξη ιδιοτελών σκοπών: «Ο άνθρωπος χρειάζεται πάντα τη βοήθεια των

² Στο Διάγραμμα 1, απεικονίζονται τα αίτια και τα αποτελέσματα του καταμερισμού της εργασίας.

συνανθρώπων του και ματαία θα την περίμενε από την καλοσύνη τους και μόνο. Θα επιτύγχανε πολύ πιο γρήγορα τους σκοπούς του αν κατηύθυνε το δικό τους συμφέρον ευνοϊκά για τον εαυτό του και αν μπορούσε να τους αποδείξει ότι επιδιώκουν και το δικό τους συμφέρον, αν κάνουν γι' αυτόν, αυτό που τους ζητάει». Με άλλα λόγια για να συμβάλει κάποιος στη υλοποίηση των στόχων σου, θα πρέπει να έχει κάτι να κερδίσει από τη συμμετοχή του αυτή ή από τα αποτελέσματα της υλοποίησης των στόχων σου.

Περί της παραγωγικής εργασίας και του μισθού.

Στο έργο του, ο σκοτσέζος φιλόσοφος, διακρίνει την εργασία σε παραγωγική και μη παραγωγική. Το είδος της εργασίας που προσθέτει αξία στην πρωτογενή αξία του αντικειμένου, στο οποίο αυτή αναλύεται, καλείται παραγωγική εργασία. Αντίθετα η μη παραγωγική εργασία, δεν προσθέτει επιπλέον αξία στην υπάρχουσα αξία του αντικειμένου.

Ο Α. Smith ιεραρχεί την παραγωγικότητα ως εξής:

- ⇒ Πρωτογενής παραγωγή (γεωργία)
- ⇒ Δευτερογενής (μεταποίηση - βιομηχανία)
- ⇒ Τριτογενής [εμπόριο (χονδρικό - λιανικό)]

Θεωρεί ότι η γεωργία είναι περισσότερο "χρήσιμη" (αποδοτική) για την κοινωνία από ότι η βιομηχανία και αυτή με την σειρά της περισσότερο χρήσιμη από το εμπόριο. Βέβαια διαφωνεί με την επικρατούσα, εκείνη την εποχή, άποψη ότι η βιομηχανία και το εμπόριο είναι μη παραγωγική εργασία (άποψη -κυρίως- των Γάλλων οικονομολόγων).

Για την πάλη των τάξεων βεβαιώνει ότι τα συμφέροντα εργοδότη-εργαζόμενου δεν είναι όμοια. Οι εργαζόμενοι θέλουν να λάβουν όσα μπορούν περισσότερα ενώ οι εργοδότες να δώσουν όσα λιγότερα μπορούν.

Οι εργοδότες, μπορούν -επειδή είναι λιγότεροι- να συνασπιστούν ευκολότερα. Επιπλέον την περίοδο εκείνη -αναφέρει ο Smith- ο νόμος δεν απαγόρευε τον συνασπισμό των εργοδοτών, αντίθετα απαγόρευε τον συνασπισμό των εργαζομένων.

Κατά των συγγραφέα ο μισθός διαμορφώνεται:

1. από τη ζήτηση της εργασίας,
2. από τη συνηθισμένη ή μέση τιμή των τροφίμων.

Ενώ οι αιτίες που νομιμοποιούν την απαίτηση των μισθωτών για αυξήσεις είναι:

1. η ακρίβεια των ειδών (διατροφής, ένδυσης, υπόδησης κ.α.),
2. τα μεγάλα κέρδη τα οποία πραγματοποιούν οι εργοδότες από την εργασία.

Ο Smith υποστηρίζει ότι ο εργατικός μισθός δεν είναι υψηλότερος στις χώρες που είναι πλουσιότερες αλλά σε εκείνες που ακμάζουν περισσότερο ή πλουτίζουν

ταχύτερα. «Την άνοδο των μισθών της εργασίας την συνεπιφέρει η συνεχής αύξηση του λαϊκού πλούτου και όχι το μέγεθός του κάθε φορά»³.

Μάλιστα, προτάσσει ως γενική αρχή ότι: «... ο μισθός της εργασίας είναι υψηλός, εκεί [όπου] οι εργάτες είναι επιμελέστεροι, πιο δραστήριοι και ταχύτεροι από εκεί όπου ο μισθός είναι χαμηλός».

Περί της λειτουργίας της αγοράς.

Για να κατανοήσουμε τον τρόπο με τον οποίο αντιλαμβάνονταν την ορθόδοξη λειτουργία της αγοράς, θα πρέπει να αναφερθούμε στις απόψεις του για την αξία των προϊόντων και για τη λειτουργία του ανταγωνισμού.

Όλα τα προϊόντα, λοιπόν, χαρακτηρίζονται από δύο «ειδών» αξίες:

1. Την αξία χρήσεως (τη χρησιμότητα που παρέχει το αντικείμενο)
2. Την αξία ανταλλαγής (τη δυνατότητα αγοράς, με αυτό, άλλων προϊόντων)

Τα ρούχα έχουν μεγάλη αξία χρήσεως, αλλά μηδαμινή αξία ανταλλαγής. Αντίθετα, το διαμάντι έχει λιγοστή αξία χρήσεως αλλά μεγάλη αξία ανταλλαγής.

Η εργασία όπως και τα εμπορεύματα έχουν μια πραγματική και μια ονομαστική αξία.

Πραγματική Αξία: Η ποσότητα των μέσων διατροφής και ανέσεως, τα οποία προσφέρονται γι' αυτή.

Ονομαστική Αξία: Η «ποσότητα» χρήματος που κοστολογείται αυτή.

Έτσι λοιπόν ο εργαζόμενος είναι πλούσιος ή φτωχός, αμείβεται καλά ή όχι, ανάλογα με την πραγματική και όχι την ονομαστική τιμή της εργασίας του (πραγματικό εισόδημα Vs ονομαστικό εισόδημα).

Διάκριση Φυσικής και Αγοραίας Τιμής Αγαθών.

Η Φυσική Τιμή προσδιορίζεται:

1. Από το κόστος της απόκτησης και επεξεργασίας των πρώτων υλών (για έναν δικηγόρο είναι το επιμερισμένο κόστος των σπουδών...).
2. Από το κέρδος του κεφαλαίου (ο τόκος για τον κίνδυνο που διατρέχει το κεφαλαίο και η αμοιβή του επιχειρηματία -κέρδος-).
3. Έγγειος πρόσοδος [(τιμή προϊόντων μείον έξοδα παραγωγής) ή αλλιώς μπορεί να ιδωθεί ως τα πάγια έξοδα της λειτουργίας της επιχείρησης].

Η Αγοραία τιμή προσδιορίζεται από την προσφορά και τη ζήτηση. Συνήθως κυμαίνεται κοντά στη φυσική τιμή του αγαθού. Η συνθήκη αυτή, ότι δηλ. η αγοραία τιμή βρίσκεται κοντά στη φυσική τιμή του αγαθού, διασφαλίζεται μέσω του ελεύθερου ανταγωνισμού. Η προσφερόμενη στην αγορά ποσότητα του εμπορεύματος επηρεάζει την αγοραία τιμή του.

³ Βιβλίο 1^ο, Κεφ. 8^ο, σελ.106

✓ Όταν η προσφορά είναι ακριβώς ίση με τη ζήτηση, τότε η αγοραία τιμή θα είναι κοντά στην φυσική τιμή του προϊόντος.

✓ Όταν η ζήτηση είναι μεγαλύτερη από την προσφορά, τότε η αγοραία τιμή θα είναι μεγαλύτερη από τη φυσική τιμή.

✓ Όταν η προσφορά είναι μεγαλύτερη από την ζήτηση, τότε η αγοραία τιμή θα είναι μικρότερη της φυσικής. Αυτό σημαίνει ότι κάποια από τα συστατικά στοιχεία της παραγωγής (αμοιβή κεφαλαίου, αμοιβή εργασίας ή εγγείος πρόσοδος) πληρώνονται κάτω από τη φυσική τιμή τους. Έτσι, οι κεφαλαιοκράτες θα αναγκαστούν να επενδύσουν αλλού τα κεφάλαιά τους (κινητικότητα κεφαλαίων) ή οι εργαζόμενοι να στραφούν προς άλλη τέχνη (κινητικότητα εργασίας). Η αποχώρηση αυτή θα μειώσει την προσφερόμενη ποσότητα, η οποία θα πλησιάσει την ποσότητα ζήτησης. Έτσι, όλα τα διάφορα συστατικά της τιμής του προϊόντος θα ανέλθουν στα φυσικά όριά τους και ολόκληρη η τιμή, στο φυσικό της ύψος.

Η ισορροπία θα επανέλθει με ανάλογο τρόπο όταν η ζήτηση είναι μεγαλύτερη από την προσφορά, γιατί η επιπλέον αμοιβή των συντελεστών παραγωγής θα προσελκύσει κεφάλαια και εργασία προς την κατεύθυνση αυτή.

Ωστόσο υπάρχουν προϊόντα των οποίων η προσφορά τους στην αγορά εξαρτάται (εκτός της ζήτησης) από διακυμάνσεις του κλίματος (φυσικές κλιματολογικές συνθήκες). Η τιμή των προϊόντων αυτών θα έχει πολύ μεγαλύτερες και πολύ συχνότερες διακυμάνσεις.

Η αγοραία τιμή κάθε εμπορεύματος τείνει διαρκώς προς τη φυσική τιμή, μπορεί όμως:

- Κάποτε κάποιες ειδικές συνθήκες
- Κάποτε κάποιες φυσικές αφορμές
- Ή κάποια οικονομικοπολιτικά μέτρα

να κρατήσουν την αγοραία τιμή πολλών εμπορευμάτων για μακρό χρόνο συνεχώς αρκετά πάνω από τη φυσική τιμή.

Συμφέρον των κεφαλαιούχων, που έχουν επενδύσει τα κεφάλαιά τους σε προϊόντα των οποίων η αγοραία τιμή είναι αρκετά υψηλότερη της φυσικής τιμής, είναι να μη γνωστοποιούν το υψηλό κέρδος που επιτυγχάνουν. Γιατί η γνωστοποίηση, θα προσελκύσει νέους επενδυτές με αποτέλεσμα την αύξηση της προσφερόμενης ποσότητας, πράγμα που θα μειώσει την αγοραία τιμή στο ύψος της φυσικής, κάποιες φορές και κάτω από αυτή. Ωστόσο τα **συναλλακτικά** (εμπορικά) μυστικά δύσκολα μπορούν να κρατηθούν για πολύ καιρό. Αντίθετα τα **επαγγελματικά** (καινοτομίες, παραγωγικές δομές, τεχνογνωσία κ.α.) μπορούν να κρατηθούν για περισσότερο καιρό.

Τα μονοπώλια, διατηρώντας την αγορά μόνιμα ανικανοποίητη (λόγω της μη πλήρους ικανοποίησης της αποτελεσματικής ζήτησης) πωλούν τα εμπορεύματά τους πολύ πάνω από τη φυσική τιμή. Αν και η αγοραία τιμή ενός εμπορεύματος μπορεί για μεγάλη χρονική περίοδο να κρατηθεί σε υψηλότερα επίπεδα από τη φυσική τιμή, είναι σπάνιο να παραμείνει για αντίστοιχα μεγάλη χρονική περίοδο κάτω από αυτή.

Το συμφέρον όλων εκείνων που χρησιμοποιούν το έδαφος, την εργασία, τα κεφάλαια τους είναι η ποσότητα όλων των εισαγόμενων στην αγορά εμπορευμάτων να μην υπερβαίνει την πραγματική ζήτηση. Αντίστροφα, το συμφέρον όλων των άλλων ανθρώπων απαιτεί η ποσότητα αυτή να μην υπολείπεται ποτέ από αυτή τη ζήτηση.

Η φυσική τιμή ή η τιμή σε συνθήκες ελεύθερου ανταγωνισμού είναι η κατώτατη που κάθε φορά μπορεί να επιτευχθεί.

Περί της τοποθέτησής του Κεφαλαίου, του Εμπορίου και της Παραγωγικότητας.

Ο άνθρωπος, παρακινούμενος από το κίνητρο του μέγιστου κέρδους, τοποθετεί τα κεφάλαια του με τρόπο ώστε αυτά να έχουν την μέγιστη δυνατή απόδοση. Υπάρχουν, κατά τον Smith, τέσσερις κατευθύνσεις τοποθέτησης:

1. στην Πρωτογενή παραγωγή (γεωργία, κτηνοτροφία)
2. στη Βιοτεχνία και τη Βιομηχανία
3. στο Χονδρικό Εμπόριο, και
4. στο Λιανικό Εμπόριο

Από αυτές, η καλλιέργεια της γης ήταν ο πρωταρχικός προορισμός του ανθρώπου. Γι' αυτό, όταν υπάρχουν ίσα ή σχεδόν ίσα κέρδη, οι περισσότεροι άνθρωποι θα επιλέξουν να επενδύσουν τα κεφάλαιά τους στη γη.

Για την τεκμηρίωση της θέσεως αυτής, πέρα από την επίκληση της εμπειρίας (ιστορικά στοιχεία), ο Smith υποστηρίζει ότι είναι στη φύση του ανθρώπου να αισθάνεται ανεξάρτητος και αυτή η ανεξαρτησία προάγεται περισσότερο με το να καλλιεργεί τη γη παρά να εργάζεται ως τεχνίτης, δηλ. σαν υπηρέτης των πελατών του. Άλλωστε, για το λόγο αυτό, αρκετοί τεχνίτες ή έμποροι όταν αποκτήσουν ένα ορισμένο ύψος αποθέματος αγοράζουν τη δική τους γη. Αυτή η επιδίωξη θα γινόταν καθολική, αν δεν διαταράσσονταν η φυσική πορεία των πραγμάτων με θεσμικές παρεμβάσεις.

Σε προγενέστερο σημείο του έργου του, αναλύοντας τα είδη του χονδρικού εμπορίου (εσωτερικό, εξωτερικό και διάμεσο εμπόριο) καταλήγει στο συμπέρασμα: « Η ορθή οικονομική πολιτική [του κράτους] δεν αναμιγνύεται τεχνητά στη διάρθρωση του εμπορίου [...] το πόσο κεφάλαιο πρέπει να χρησιμοποιηθεί π.χ. για το εξωτερικό εμπόριο, αυτό το ρυθμίζει ο ελεύθερος ανταγωνισμός»⁴. Προβάλλει έτσι την πάγια φιλελεύθερη άποψη για λιγότερο παρεμβατικό κράτος.

Ο φιλόσοφος, ήδη από τον 18^ο αι., διαπιστώνει τη στενή σχέση που έχει αναπτυχθεί μεταξύ του κράτους και των κεφαλαιοκρατών. Γνωρίζει, ότι το κράτος έχει ανάγκη τις «υπηρεσίες» της αριστοκρατίας και για το λόγο αυτό παρεμβαίνει και - με θεσμικές ρυθμίσεις- διαιωνίζει τα προνόμιά της, διασφαλίζοντας το αδιανέμητο της γης, διατηρώντας έτσι τη μεγάλη πλειοψηφία του πληθυσμού μακριά από τη δυνατότητα ιδιοκτησίας.

⁴ Βιβλίο 2^ο, Κεφ. 5^ο,σελ.158

Η αριστοκρατική τάξη, ούσα κάτοχος μεγάλων εκτάσεων γης, καλλιεργούσε και διαχειριζόταν τα κτήματα αυτά με ασύμφορο, οικονομικά, τρόπο χωρίς να μπορεί να παρακολουθήσει τις εξελίξεις. «Άλλωστε η καλλιέργεια με ανελεύθερα πρόσωπα (δούλους) είναι τελείως αντιοικονομική και είναι τελικά η ακριβότερη απ' όλες [...] έτσι λοιπόν άνθρωπος που δεν έχει οικονομικό συμφέρον και δεν μπορεί να αποκτήσει ιδιοκτησία, δεν μπορεί να έχει κανένα ενδιαφέρον άλλο από το να τρώει όσο μπορεί περισσότερο και να εργάζεται όσο μπορεί λιγότερο»⁵.

Το σύστημα αυτό, σε κάποιες χώρες, υποκαταστάθηκε από την *κολληγία*. Ο κολληγός συμφωνούσε, με τον ιδιοκτήτη, να καλλιεργήσει τη γη του και μετά τις παρακρατήσεις, για τη διατήρηση των αποθεμάτων του κεφαλαίου, η πρόσσοδος που απέμενε μοιράζονταν σε δύο ίσα μέρη. Ακόμη όμως και με αυτό το σύστημα, ο καλλιεργητής (κολληγός) δεν είχε κανένα ενδιαφέρον να επενδύσει κεφάλαιο στη γη, γιατί ο ιδιοκτήτης δε συμμετείχε στα έξοδα αυτά, παρότι έπαιρνε από την απόδοσή τους το μισό.

Τους κολληγούς τους διαδέχτηκαν οι μισθωτές. Αυτοί, καλλιεργούσαν τη γη με δικά τους κεφάλαια και κατέβαλαν στον ιδιοκτήτη ένα ορισμένο μίσθωμα. Το σύστημα αυτό ήταν επισφαλές, στο βαθμό που ο ιδιοκτήτης δεν τηρούσε τη συμφωνία του με τον μισθωτή και ο τελευταίος δεν προστατεύονταν από τους ισχύοντες κανόνες δικαίου. Ο Smith αναφέρει ότι στην Αγγλία, το δίκαιο των καλλιεργητών βελτιώνονταν διαρκώς και οι ευνοϊκοί νόμοι συντέλεσαν, ως ένα βαθμό, στην οικονομική πρόοδο της χώρας.

Στο σημείο αυτό είναι ξεκάθαρο κατά τον Smith, ότι όταν το κράτος παρεμβαίνει προς την σωστή κατεύθυνση, διορθώνει τις ατέλειες της ελεύθερης αγοράς. Πάντως, σε κάθε περίπτωση η καλλιέργεια της ατομικής ιδιοκτησίας είναι προτιμότερη από τη μίσθωση ξένης γης.

Το "μυστικό" των πόλεων...

Οι κάτοικοι των πόλεων κατέκτησαν την ελευθερία και την ανεξαρτησία τους πολύ νωρίτερα από τους αγρότες της υπαίθρου. Οι πόλεις δημιούργησαν δική τους διοίκηση, φρόντισαν για την ασφάλεια και προστασία των κατοίκων τους και οι επαγγελματικές τάξεις οργανώθηκαν (συντεχνίες - συνεταιρισμοί).

Τάξη, κεντρική διοίκηση, ελευθερία και ασφάλεια, έκαναν τις πόλεις γρήγορα να αναπτυχθούν σε πλούτο και πολιτική δύναμη. «Η φιλελεύθερη διαμόρφωση των οικονομικών και συγκοινωνιακών τους σχέσεων άνοιγε για αυτές πάντα περισσότερες δυνατότητες ανάπτυξης και ευημερίας»⁶.

Τα συστήματα της Πολιτικής Οικονομίας.

⁵ Βιβλίο 3^ο, Κεφ. 2^ο, σελ.172

⁶ Βιβλίο 3^ο, Κεφ. 3^ο, σελ.175

Η πολιτική οικονομία εξυπηρετεί, κατά τον Smith, δύο βασικούς σκοπούς:

1. Καθιστά τους ανθρώπους ικανούς να δημιουργήσουν μια πρόσοδο για τους εαυτούς τους.
2. Εφοδιάζει την πολιτεία με μια πρόσοδο (έσοδα για τη λειτουργία της Διοίκησης -δημόσιες υπηρεσίες-).

Για τη πραγμάτωση των δύο αυτών σκοπών υπάρχουν δύο συστήματα πολιτικής οικονομίας τα οποία στηρίζονται σε διαφορετικές αρχές (ιδεολογίες). Τα συστήματα αυτά είναι:

1. Το εμπορικό σύστημα.
2. Το φυσιοκρατικό σύστημα.

Το εμπορικό σύστημα έχει ως αρχή του την άποψη του **Locke**, σύμφωνα με τον οποίο, ο κύριος σκοπός του κράτους θα πρέπει να είναι ο πολλαπλασιασμός των πολύτιμων μετάλλων (χρυσός, άργυρος) που βρίσκονται στην κατοχή του.

Τα περισσότερα ευρωπαϊκά κράτη (Ισπανία, Πορτογαλία, Γαλλία, Αγγλία κ.α.), παλαιότερα, υιοθέτησαν την άποψη αυτή επιβάλλοντας υψηλή φορολογία ή ακόμα και απαγόρευσαν την εξαγωγή των πολύτιμων μετάλλων.

Στις χώρες αυτές, όταν αργότερα έγιναν εμπορικές, οι άμεσα ενδιαφερόμενοι (έμποροι) οι οποίοι πλήττονταν οικονομικά από αυτά τα μέτρα, πίεσαν τις κυβερνήσεις τους για την αποκλιμάκωσή τους. Μάλιστα, κατά τον συγγραφέα, οι έμποροι έπεισαν τους ιθύνοντες ότι το συμφέρον του κράτους συμβαδίζει με το δικό τους συμφέρον. Έτσι, υποστήριξαν ότι πληρώνοντας με πολύτιμα μέταλλα, αγόραζαν τις πρώτες ύλες από τις ξένες χώρες σε καλύτερη τιμή. Οι πρώτες ύλες, μετά την κατεργασία τους, επανεξάγονταν στην ξένη αγορά μαζί με ένα κέρδος. Αυτό όμως ήταν προς όφελος του κράτους αφού επέστρεφαν σε αυτό περισσότεροι «θησαυροί» απ' ότι αρχικά είχαν εξαχθεί.

Παρά την άρση απαγόρευσης και τη μείωση της φορολογίας, κατά την εξαγωγή των πολύτιμων μετάλλων, οι εμπορικές χώρες επέμεναν σε έναν στόχο που ήταν κατάλοιπο των απόψεων του Locke. Επέμεναν, στη διατήρηση ενός πλεονασματικού (θετικού) εμπορικού ισοζυγίου.

Η εμμονή των κυβερνήσεων στην επιδίωξη θετικού εμπορικού ισοζυγίου, τις έκανε να παίρνουν μέτρα, που ευνοούσαν τις εγχώριες βιομηχανίες να μονοπωλούν την εσωτερική αγορά. Αυτό το πετύχαιναν, επιβάλλοντας υψηλούς δασμούς ή ακόμα και απαγορεύοντας την εισαγωγή ξένων εμπορευμάτων που μπορούσαν να παραχθούν στο εσωτερικό της χώρας.

Ο Smith υποστηρίζει ότι τα μονοπώλια αυτά, είναι μια ισχυρή παραμόρφωση της αγοράς και στόχο έχουν την ανάπτυξη ορισμένων μόνο, γηγενών, βιομηχανιών. Αυτά, εκτός της παραμόρφωσης της λειτουργίας της αγοράς (υψηλότερες τιμές, μη ανταγωνιστική ποιότητα κ.α.) επιφέρουν και μια τεχνητή παρέμβαση στην κεφαλαιακή διάρθρωση της εγχώριας αγοράς. Με άλλα λόγια, το δέλεαρ του εγχώριου μονοπωλίου

(απαγόρευση εισαγωγής ξένων αγαθών) "κατευθύνει" τα εγχώρια κεφάλαια προς ορισμένους βιομηχανικούς κλάδους.

Οι κρατικές αυτές παρεμβάσεις στην κεφαλαιακή διάρθρωση, κατά τον συγγραφέα, δεν επιτυγχάνουν καλύτερα αποτελέσματα από αυτά που θα επιτυγχάνονταν εάν η αγορά λειτουργούσε ελεύθερα. Άλλωστε η επιδίωξη «του ίδιου συμφέροντος οδηγεί αυτόματα, ή πιο σωστά αναγκαστικά, τον άνθρωπο να προτιμήσει εκείνη την κεφαλαιακή τοποθέτηση που συγχρόνως συγκεντρώνει και τα περισσότερα πλεονεκτήματα για ολόκληρη την οικονομία»⁷.

Συνεπώς, χωρίς να απαιτείται η απαγόρευση εξαγωγής κεφαλαίου ή η απαγόρευση εισαγωγής αγαθών και χωρίς να κατευθύνονται, τεχνηέντως, τα εγχώρια κεφάλαια προς τη μια ή την άλλη κατεύθυνση αλλά μόνο με το ορμέμφυτο της ατομικής επιδίωξης του μέγιστου κέρδους, η αγορά θα λειτουργήσει ιδανικά και τα κεφάλαια θα τοποθετηθούν στις πλέον πρόσφορες επενδύσεις για το κράτος.

Βέβαια, δεν παραλείπει να αναφέρει δύο περιπτώσεις στις οποίες πρέπει να θεωρηθεί προτιμότερη η επιβολή δασμών στα προϊόντα ξένων βιομηχανιών για να ενθαρρυνθούν οι ντόπιες βιομηχανίες. Τέτοιες εξαιρέσεις μπορούν να υπάρξουν όταν:

1. Κάποιες βιομηχανίες είναι αναγκαίες για την εθνική άμυνα.
2. Η εγχώρια βιομηχανία, σε κάποιο κλάδο, δεν είναι ανταγωνιστική, τότε θα πρέπει να επιβάλλονται δασμοί εξισορρόπησης στα ξένα προϊόντα του κλάδου αυτού.

Επίσης αναφέρει και την περίπτωση των «δασμών αντιποίνων» στα προϊόντα εκείνων των χωρών που δεν επιτρέπουν ή που «εμποδίζουν» την εισαγωγή των δικών της εμπορευμάτων. Τέλος, εφιστά την προσοχή σε κάθε κυβέρνηση η οποία προστάτευσε κατά το παρελθόν -για μεγάλο χρονικό διάστημα- ορισμένες εγχώριες βιομηχανίες, να μειώνουν βαθμιαία του δασμούς εισαγωγής, ώστε αυτές να μπορέσουν σταδιακά να προσαρμοστούν και να μη χρεοκοπήσουν αφήνοντας εργαζόμενους χωρίς «ψωμί», όπως χαρακτηριστικά λέει.

Πάντως, ο Smith είναι ρεαλιστής και αναγνωρίζει ότι επειδή οι βιομήχανοι κυριαρχούνται από μονοπωλιακό πνεύμα, δεν θα δεχθούν ποτέ μια φιλελεύθερη ρύθμιση των συναλλαγών και συνεπώς η πλήρης εμπορική ελευθερία είναι μια ουτοπία.

Μέχρι το σημείο αυτό, ο συγγραφέας, εκθέτει διάφορες μορφές κρατικής παρέμβασης οι οποίες ανάγονται -αμιγώς- στη σφαίρα της οικονομικής πολιτικής του κράτους. Προχωρώντας, συνδυάζει την αποικιακή (εξωτερική πολιτική) με την οικονομική πολιτική.

Ειδικότερα, υποστηρίζει ότι η αποικιακή πολιτική των μητροπόλεων, «...μοναδικό σκοπό»⁸ έχει την διάνοιξη νέων αγορών που μονοπωλιακά θα εφοδιάζονται από τα προϊόντα των βιομηχάνων και των εμπόρων της μητρόπολης. Έτσι λοιπόν, τα

⁷ Βιβλίο 4^ο, Κεφ. 2^ο,σελ. 194

⁸ Βιβλίο 4^ο, Κεφ. 7^ο, σελ 208

εμπορικοπολιτικά μέτρα του εμποροκρατικού συστήματος επιδιώκουν, με την ίδρυση μονοπωλιακών θέσεων και τον αποκλεισμό του ανταγωνισμού, να προσφέρουν σε ορισμένους βιομηχάνους και εμπόρους κατά το δυνατόν περισσότερα πλεονεκτήματα.

Ο Smith σκιαγράφησε αυτούς τους ορισμένους βιομηχάνους⁹ και εμπόρους που ευνοούνται από την κρατική πολιτική, με ένα παράδειγμα (υφαντουργοί Vs κλωστουργοί), και κατέληξε στο συμπέρασμα ότι ευνοούνται μόνο οι βιομηχανίες που ωφελούν τους πλούσιους και ισχυρούς ενώ οι βιομηχανίες που ευνοούν φτωχές τάξεις συχνά παραμελούνται και καταπιέζονται από το ίδιο το κράτος. Τελικά, μιας και σκοπός κάθε παραγωγής είναι η κάλυψη των αναγκών, θα έπρεπε να λαμβάνονταν υπόψη, κατά την άσκηση της κρατικής πολιτικής, το συμφέρον των παραγωγών τόσο όσο απαιτεί το συμφέρον των καταναλωτών.

Συμπερασματικά, για τα συστήματα πολιτικής οικονομίας, ο σκοτσέζος φιλόσοφος υποστηρίζει, ότι θα πρέπει να εκλείψει κάθε προτίμηση και κάθε περιοριστικό μέτρο ώστε να ανακύψει αυτόματα το σύστημα της φυσικής ελευθερίας. Στο φυσικό αυτό σύστημα ο κάθε άνθρωπος, εφόσον δεν υπερβαίνει τους νόμιμους περιορισμούς, έχει την ελευθερία να επιδιώξει τα συμφέροντά του όπως εκείνος θέλει και να ανταγωνιστεί με την εργασία του και τα κεφάλαιά του, την εργασία και τα κεφάλαια άλλων ανθρώπων ή άλλων κοινωνικών ομάδων.

Ο ρόλος του φιλελεύθερου κράτους.

Στο φιλελεύθερο μοντέλο διακυβέρνησης του Adam Smith οι λειτουργίες, και συνεπώς τα πεδία παρέμβασης, του κράτους περιορίζονται στις εξής:

1. Στην προστασία του έθνους ενάντια στις βιαιότητες και επιθέσεις άλλων εθνών.
2. Στην άσκηση της δικαιοσύνης. Δηλ. «στο να προφυλάσσει όσο είναι δυνατόν κάθε αντιπρόσωπο του ίδιου έθνους από νομικές υπερβάσεις όλων των άλλων».
3. Στη θέσπιση ορισμένων δημόσιων ρυθμίσεων που η δημιουργία και η ισχύ τους δεν μπορεί να αφεθεί στην ιδιωτική πρωτοβουλία.

Το φιλελεύθερο μοντέλο, μάλιστα, αποδεσμεύει το κράτος από ένα καθήκον «για την εκπλήρωση του οποίου δεν αρκούν ούτε η ανθρώπινη σοφία ούτε οι γνώσεις»¹⁰. Το καθήκον αυτό είναι η επαγρύπνηση για την εργασία όλων των ανθρώπων και η κατεύθυνσή της με τρόπο που να ανταποκρίνεται στο κοινό καλό.

⁹ Σε αυτούς τους επιλεγμένους βιομηχάνους παρέχονταν κρατικά προνόμια (επιχορηγήσεις, με την καθιερωμένη ορολογία), Βιβλίο 5^ο, Κεφ. 1^ο, σελ 220.

¹⁰ Βιβλίο 4^ο, Κεφ. 9^ο,σελ 215.

Περί Δημοσίων Οικονομικών.

Οι δαπάνες του κράτους θα πρέπει να περιορίζονται στην εκπλήρωση των τριών προαναφερομένων λειτουργιών του.

1. Δαπάνες για την άμυνα της χώρας. «Ο τακτικός στρατός αποτελεί το μοναδικό μέσο προστασίας των νεότερων πολιτισμένων κρατών».
2. Δαπάνες για τη δικαιοσύνη. «Το νεότερο κράτος έχει ανάγκη από μια ανεξάρτητη τάξη δικαστών, [...] στο οποίο η δικαιοσύνη θα απονέμεται δωρεάν».
3. Δαπάνες για άλλες δημόσιες ρυθμίσεις, όπως:
 - α. Διευκόλυνση του εμπορίου και των συγκοινωνιών.
 - β. Εκπαιδευτικά ιδρύματα για τη νεολαία¹¹.
 - γ. Εκπαιδευτικά σχολεία για όλες τις ηλικίες.
 - δ. «Έξοδα για τη διατήρηση της αξιοπρέπειας του αρχηγού του κράτους».

Δίκαιο και ορθό είναι όλα τα έξοδα του έθνους, για το καλό του συνόλου, να καλύπτονται από όλους και μάλιστα με τρόπο που όλοι να συνεισφέρουν ανάλογα με τις δυνάμεις τους.

Το κράτος αντλεί έσοδα από:

1. Την κρατική περιουσία (κρατικά κεφάλαια και γη).
2. Τους φόρους.

Οι φόροι που επιβάλλονται από το κράτος μπορεί να είναι:

1. Φόρος επί της αποδόσεως της γεωργίας.
2. Φόρος επί των ενοικίων¹².
3. Φόρος επί του κέρδους του κεφαλαίου.
4. Φόρος επί του μισθού της εργασίας.
5. Φόροι κατανάλωσης.

Όπως σχολιάζει ο Smith, οι άμεσοι φόροι επί του μισθού της εργασίας τελικά επιβαρύνουν τον καταναλωτή. Ενώ οι έμμεσοι είναι δίκαιοι στο βαθμό που επιβάλλονται στα αγαθά πολυτελείας και όχι στα στοιχειώδη αγαθά. Ως στοιχειώδη, εννοεί όχι «μόνο εκείνα που για λόγους συντηρήσεως είναι αναγκαία αλλά και εκείνα που οι καθιερωμένοι κανόνες της ευπρέπειας τα έχουν καταστήσει απαραίτητα και για τα τελευταία στρώματα του λαού».

Κλείνοντας, προτείνει τέσσερις βασικούς φορολογικούς κανόνες οι οποίοι θα πρέπει να εφαρμόζονται από όλα τα κράτη:

¹¹ Βέβαια, υποστηρίζει ότι δεν είναι απολύτως αναγκαίο, τα έξοδα αυτά να καταβάλλονται εξ' ολοκλήρου από το κράτος.

¹² Αναφέρει τον περίφημο φόρο της εστίας ή καπνικός.

1. Η αρχή της βεβαιότητας στη φορολογία. Ο όποιος φόρος θα πληρώνει ο κάθε πολίτης, θα πρέπει να είναι καθορισμένος νομοθετικά και «δεν πρέπει να αφήνεται στην αυθαιρεσία».
2. Όλοι οι φόροι θα πρέπει να εισπράττονται με τον τρόπο και στο χρόνο που είναι ο καταλληλότερος για τον πολίτη.
3. Η αρχή της επιείκειας επιβάλλει τα έξοδα της εισπράξεως των φόρων να είναι όσο το δυνατόν μικρότερα.
4. Όλοι οι πολίτες θα πρέπει να συνεισφέρουν στην εξεύρεση των δαπανών του κράτους ανάλογα με τις δυνάμεις τους, δηλαδή σύμφωνα με το εισόδημα το οποίο υπό την προστασία του κράτους απολαμβάνουν.

Το Φιλελεύθερο μοντέλο του Adam Smith.

Στο βιβλίο αυτό, το οποίο όπως προαναφέραμε είναι μια σύνοψη του έργου του Smith¹³, το ιδεολογικοπολιτικό μοντέλο που επεξεργάζεται ο σκοτσέζος φιλόσοφος, φαίνεται να εδράζεται σε δύο άξονες:

1. στον άξονα της προάσπισης των ατομικών ελευθεριών, με ιδιαίτερη έμφαση στο δικαίωμα της ιδιοκτησίας, και
2. στο μέγεθος της κρατικής παρέμβασης.

Το πεδίο αναφοράς, από το οποίο αντλεί την έμπνευση και την επιχειρηματολογία του, είναι μονοδιάστατο και προσδιορίζεται από αναφορές οικονομικού, μόνο, περιεχομένου. Η οικονομική όμως διάσταση, εμπεριέχει εκφάνσεις των πολιτικών, κοινωνικών και πολιτιστικών διαστάσεων του μοντέλου της κοινωνίας που ο Smith οραματίζεται.

Στην ενότητα αυτή θα προσπαθήσουμε να συνοψίσουμε κάποια συμπεράσματα που απορρέουν από το έργο του, σχετικά με τις πολιτικές απόψεις, τις θέσεις του για το κοινωνικό κράτος, το είδος της αντιπροσώπευσης, το ρόλο της Διοίκησης και τις οικονομικές παραμέτρους της οργάνωσης του κράτους, έτσι όπως αυτές αναδύονται μέσα από την οικονομική του ιδεολογία.

Από πολιτικής απόψεως ο Smith δε φαίνεται να εκφράζει την αντίθεσή του, ούτε στο θεσμό της (απόλυτης) Μοναρχίας, ούτε να επιζητά την επέκταση του δικαιώματος της ψήφου ή κάποιες άλλες (ώριμες για την εποχή του) πολιτικές ελευθερίες. Προτάσσει όμως ως απαραίτητες κάποιες οικονομικές ελευθερίες, όπως το δικαίωμα της ιδιοκτησίας ή της δίκαιης φορολόγησης, οι οποίες προαπαιτούν την παραχώρηση εκείνων των πολιτικών ελευθεριών οι οποίες διεκδικήθηκαν από τους Γάλλους (1789) και τους Αμερικανούς (1773).

¹³ Smith Adam, "Inquiry into the nature of the Wealth of Nations", London, 1776.

Την περίοδο που συγγράφει το έργο του, υπάρχουν μόνο κάποιες πρωτόλειες κομματικές μορφές πολιτικού ανταγωνισμού¹⁴ και για το λόγο αυτό, το θέμα της αντιπροσώπευσης ή των οργανωμένων ομάδων πίεσης, δεν το αναλύει. Φαίνεται όμως να έχει συλλάβει τους βασικούς μηχανισμούς που παρέχουν ισχύ σε τέτοιες ομάδες. Έτσι, τονίζει ότι οι εργοδότες προάγουν τα συμφέροντα και τις επιδιώξεις τους ευκολότερα, μιας και έχουν πρόσβαση στα κέντρα λήψης των αποφάσεων, ενώ η αριθμητική τους υστέρηση, σε σχέση με τους εργαζόμενους, τους κάνει να συνασπίζονται ευκολότερα και να διεκδικούν συντονισμένα και αποτελεσματικότερα.

Η οικονομική δύναμη και η ισχυρή αντιπροσώπευση που έχουν οι κεφαλαιοκράτες στα κέντρα λήψης των αποφάσεων καθώς και το μονοπωλιακό πνεύμα που τους διακατέχει, κάνουν τον Smith να πιστεύει με βεβαιότητα ότι δεν θα υπάρξουν ποτέ φιλελεύθερες ρυθμίσεις στις συναλλαγές αλλά ούτε και πλήρης εμπορική ελευθερία. Στον αντίποδα αυτής της ισχυρής αντιπροσώπευσης, υποστηρίζει ότι η άσκηση της κρατικής πολιτικής θα πρέπει να λαμβάνει υπόψη της το συμφέρον των παραγωγών τόσο - όσο απαιτεί το συμφέρον των καταναλωτών.

Στο σημείο αυτό φαντάζει υπεραισιόδοξος μιας και δείχνει να πιστεύει ότι η πολιτική εξουσία είναι σε θέση και μπορεί να ισοσκελίσει τα οργανωμένα συμφέροντα μιας ισχυρής ομάδας πίεσης (εργοδότες-παραγωγοί) με τα συμφέροντα μιας μη οργανωμένης και ανίσχυρης ομάδας (εργάτες-καταναλωτές).

Για τις λειτουργίες που πρέπει να επιτελούνται από το κράτος, η θέση του Smith είναι ξεκάθαρη¹⁵. Η παρέμβαση του κράτους, θα πρέπει να είναι διακριτική, περιορισμένη και να γίνεται μόνο σε εκείνους τους τομείς (άμυνα, δικαιοσύνη, έργα υποδομής) στους οποίους η ιδιωτική πρωτοβουλία δεν έχει άμεσο ενδιαφέρον για επένδυση κεφαλαίων.

Εντύπωση προκαλεί στον αναγνώστη του 21^{ου} αι. το αίτημά του για λειτουργία, με κρατικές δαπάνες, σχολείων για όλες της ηλικίες. Βέβαια ο Smith δε ζητά τα σχολεία αυτά να παρέχουν γνώση και πληροφόρηση σε ενήλικες, αλλά να τους προετοιμάσει, δια μέσου του μαθήματος τον θρησκευτικών, για έναν καλύτερο κόσμο σε μια μελλοντική ζωή. Παρόλα αυτά, σε μια εποχή που το ζητούμενο της γνώσης περιορίζονταν στην γραφή και την ανάγνωση, η σύλληψη της δια βίου εκπαίδευσης με σκοπό την απόκτηση εφοδίων για κάτι καλύτερο, προκαλεί μια ευχάριστη έκπληξη.

Οι απόψεις του Smith για το κοινωνικό πρόσωπο του κράτους, εγκλωβίζονται στη διακήρυξή του, περί του περιορισμένου ρόλου του. Βέβαια δεν πρέπει να ξεχνάμε ότι την περίοδο εκείνη, ούτε καν είχαν μορφοποιηθεί οι ιδεολογικοί φορείς του κράτος πρόνοιας (προϊόν της σοσιαλιστικής ιδεολογίας). Παρόλα αυτά, η δικαιοσύνη και τα εκπαιδευτικά ιδρύματα για τη νεολαία, αποτελούν απαραίτητους θεσμούς του

¹⁴ Μόλις στα τέλη του 18^{ου} αι. αρχίζουν να εμφανίζονται στη Μεγάλη Βρετανία οι σύγχρονες μορφές των κομμάτων. Yves Meny, «Συγκριτική Πολιτική» Τόμος Α', εκδόσεις Παπαζήση (1995), σελ. 139.

¹⁵ Σελίδα 11, παρόντος, § «ο ρόλος του φιλελεύθερου κράτους»

φιλελεύθερου κράτους. Ειδικά, για τα σχολεία αναφέρει ότι δεν είναι απαραίτητο να λειτουργούν αποκλειστικά με κρατικές δαπάνες. Θα πρέπει όμως, να κοστίζουν τόσο ώστε και ο φτωχότερος πολίτης να μπορεί να πληρώνει τα έξοδα εκπαίδευσης των παιδιών του.

Η δυνατότητα της αγοράς να αυτορυθμίζεται, θα πρέπει να διαφυλάσσεται δια μέσου της κατίσχυσης του φυσιοκρατικού συστήματος. Οι θεσμικές παρεμβάσεις τις περισσότερες φορές διαστρεβλώνουν τη λειτουργία της αγοράς και οδηγούν στην επίτευξη βραχυχρόνιων ωφελημάτων για ορισμένους, μόνο, «παραγωγούς». Στο μεσομακροχρόνιο διάστημα ούτε τα συμφέροντα των «καταναλωτών» εξυπηρετούνται αλλά ούτε τα πολιτικοοικονομικά συμφέροντα του κράτους προάγονται. Τέλος, η κινητικότητα των κεφαλαίων και της εργασίας, αποτελούν κατά τον Smith τις εκ των ων ουκ άνευ προϋποθέσεις για την αυτορρύθμιση της αγοράς, καθώς επίσης και τους δύο διαχρονικότερους τελεστές της φιλελεύθερης οικονομικής σκέψης.

Κλείνοντας, θα πρέπει να τονίσουμε δύο βασικές, μικροοικονομικού περιεχομένου διαπιστώσεις του Smith, οι οποίες είναι κυρίαρχες στο εδραιωμένο καπιταλιστικό σύστημα των καιρών μας. Η πρώτη αφορά το πνεύμα καινοτομίας, ελευθερίας και αυτοπεποίθησης που διακατέχει τους εμπόρους¹⁶, οι οποίοι τολμούν να καινοτομούν και να πρωτοπορούν, παρέχοντας έτσι πολύτιμες υπηρεσίες και προοπτικές οικονομικής άνθισης και ευημερίας στο κράτος. Η δεύτερη διαπίστωση, συνδέεται με την πρώτη μιας και αναφέρεται πάλι στις πολύτιμες υπηρεσίες των εμπόρων, οι οποίοι -όπως δέχεται ο συγγραφέας- απομιμούμενοι τα ξένα βιομηχανικά προϊόντα ίδρυσαν και ανέπτυξαν τα πρώτα εργοστάσια και ηγήθηκαν της θεμελίωσης του καπιταλιστικού τρόπου παραγωγής. Η μίμηση, η καινοτομία, ο ανταγωνισμός, η οικονομική ελευθερία και η ύπαρξη κινήτρων (κέρδος), ήταν τα συστατικά των επιχειρηματικών χαρακτηριστικών, που απουσίαζαν παντελώς από τις ανατολικές οικονομίες σοσιαλιστικού τύπου¹⁷, η έλλειψη των οποίων οδήγησε στην κατάρρευσή τους.

¹⁶ Η υπόδειξη αυτή, αρχικά έγινε από τον Hume (1771-1766).

¹⁷ Καραγιάννης Αναστ. «Επιχειρηματικότητα και Οικονομία», εκδόσεις Interbooks (1999), 223-234